

Nederland: politiek labiel?!

M. P. C. M. van Schendelen

Sinds de Tweede Wereldoorlog hebben slechts twee kabinetten (De Jongen Van Agt I) de rit voltooid. Alle andere zijn reeds kort na de start gevallen (zoals Biesheuvel I en Van Agt II) of vlak voor de eindstreep (Den Uyl) of hadden vanwege de politieke omstandigheden geen andere taak dan het zo snel mogelijk voorbereiden van nieuwe verkiezingen (Biesheuvel II en Van Agt III). Het huidige kabinet Lubbers meegerekend heeft Nederland in nog geen veertig jaar naoorlogse politiek achttien kabinetten zien langskomen, dus gemiddeld elke vijfentwintig maanden een nieuw kabinet.

Op twee uitzonderingen na was een nieuw kabinet ook nieuw van partijpolitieke samenstelling. Slechts de kabinetten Drees II en Marijnen hadden dezelfde coalitie van partijen als het kabinet voor hen. Het gaat dus om meer dan alleen wisselingen van de wacht op het Schip van Staat: ook de politieke koers wordt herhaaldelijk verlegd. De bemanning zelf wordt nog sneller gewisseld: niet één kabinet haalde de eindstreep met hetzelfde ministersteam waarmee het begon. Terugkeer van ministers in een volgend kabinet is meer uitzondering dan regel en terugkeer naar hetzelfde departement is helemaal een zeldzaamheid. Nederland wordt bestuurd als een *bestelauto* waarin bijna dagelijks een andere chauffeur rijdt, elk met zijn eigen rijstijl en zijn eigen opvattingen over de beste lading en de mooiste route. Panne onderweg hoort hierbij: sinds de Tweede Wereldoorlog staat die bestelauto gemiddeld zo'n vijf weken per jaar langs de kant stil, want dan is het kabinet demissionair; vooral sinds medio de jaren zestig is dat gemiddelde toegenomen.

Tot zover slechts enkele feiten over slechts één politieke instelling, het kabinet. Over het parlement, het openbaar bestuur, het partijstelsel, het geheel van pressiegroepen en, niet te vergeten, de stembus kan een lange lijst van soortgelijke feiten overgelegd worden. Hun strekking is eenduidig: politiek Nederland is, vriendelijk gezegd, buitengewoon beweeglijk en dus ook moeilijk voorspelbaar en tegenwoordig zelfs méér dan slechts enkele decennia geleden.

Mag Nederland politiek instabiel genoemd worden? Dat hangt af van wat men onder het begrip verstaat en van wat men dus vervolgens in beschouwing neemt.

Beweeglijkheid of dynamiek is niet hetzelfde als instabiliteit, althans niet wanneer zij volgens een min of meer vast verwachtingspatroon verloopt; met de regelmaat van elke twee jaar een militaire coup, zoals in Zuid-Amerika, duidt wel op stabiliteit van het systeem en van het type regime, zij het niet op duurzaamheid van de zittende regering. In deze betrekkelijk gangbare opvatting is politieke stabiliteit vooral de afwezigheid van politieke verrassingen, aangename of onaangename. Een hoge frequentie van politieke verrassingen is dan een geval van politieke instabiliteit. Nederland is voor velen een *politiek verrassend* land geworden. Links en rechts herinnert men zich de onverwachte politieke gebeurtenissen en ontwikkelingen van de afgelopen jaren. Soms waren zij meevallers, vaker tegenvallers, want politieke hoofdprijzen zijn aanzienlijk schaarser dan niet en ook in de politiek geldt dat men vanaf een bepaald moment nog liever normale zekerheden heeft dan de kleine kans op abnormale meevallers.

Nederland is vooral ook *potentieel* verrassend geworden. Overal pleegt het aantal mogelijke politieke gebeurtenissen groter te zijn dan het aantal gebeurtenissen dat

feitelijk heeft plaatsgehad (volmaakt rigide landen zijn slechts denkbeeldig), maar in Nederland lijkt bijna een universum van politieke mogelijkheden aanwezig te zijn. Het kabinet kan nog een jaar zitten of nog een maand. Het beleid kan altijd om, dat heet 'geactualiseerd worden'. Vlak nadat coalities gesloten en afspraken gemaakt zijn, worden andersgetinte al weer in voorbereiding genomen. Als op een echte markt streven de politici wel naar marktbeheersing, maar houden zij, door de weeromstuit van de concurrentie, feitelijk vooral alle handelsmogelijkheden open, werken het liefst zonder vaste tarieven of met grote bonuskortingen, en zijn in beginsel tot elke transactie en deal bereid. Zo'n half open, half informele markt is moeilijk voorspelbaar en potentieel vol verrassende transacties.

In dit thema-nummer worden voor enkele cruciale onderdelen van de Nederlandse politiek, feitelijke en potentiële politieke verrassingen in kaart gebracht.

Van der Eijk en Niemöller hebben berekend hoeveel stemmen de diverse politieke partijen maximaal zouden kunnen halen op de electorale markt indien de nu toch al zo beweeglijke kiezer metterdaad zal stemmen op welke partij dan ook die binnen zijn voorkeur (of niet-afkeer) valt. Voor sommige partijen blijkt het om zeer grote wingebieden te gaan en bijgevolg om geheel andere coalitiemogelijkheden. Voor het CDA is er het perspectief als eerste partij in de Nederlandse geschiedenis de absolute meerderheid te kunnen behalen. Maar zal dat ook gebeuren? In hoeverre zijn de partijen in staat de hun welgezinde kiezers ook voor zich te winnen? Voor zover tevredenheid van burgers met het gevoerde beleid daarbij een rol speelt, stipt *Thomassen* een ernstig probleem aan: over nogal wat kwesties bestaan tussen kiezers en gekozenen, zelfs uitgesplitst naar partijen, stevige meningsverschillen. Hieruit verklaart hij onder meer het electorale fortuin van de Centrumpartij. Inzake vraagstukken als openbare orde en ontwikkelingshulp noemt hij de grote politieke partijen gewoonweg 'weinig representatief'. Logisch hierop aansluitend vraagt *Koole* zich af hoe het mogelijk is dat binnen de politieke partijen de recrutering van politieke leiders tot kennelijk zo problematische uitkomsten leidt. Over de jaren heen constateert hij voor de nieuwe partijpolitieke leiderse een afnemende maatschappelijke representativiteit, regionale klikjesvorming of oligarchisering, meer extreme politieke opvattingen, en een kortere politieke levensduur. Deze politieke gebeurtenissen en ontwikkelingen hebben dan vooral hun cumulatief effect op de werking van het parlement, het onderwerp van *Van den Berg en Visscher*. Voor de relatie parlement en regering constateren zij een tegelijk bijna permanente en latente crisissituatie. Onder verwijzing naar de levensduur van kabinetten, berekend volgens een eigen 'arithmétique néerlandaise', noemen zij als grootste wonder dat er eigenlijk zo weinig politieke 'bedrijfsongevallen' hebben plaatsgehad. Gelet op alle fricties in de werking van het Nederlandse politieke stelsel zou je inderdaad evengoed nog snellere wisselingen van de wacht voor mogelijk kunnen houden.

De analyses verdienen aandachtige lezing. De problematiek heeft het dramatische gehalte van een Shakespeareaans koningsdrama, want uiteindelijk gaat het om de vraag hoe stabiel de Nederlandse politieke samenleving is. Ook vanwege de soms verschillend gekozen begrippen en indicatoren van stabiliteit verdienen de analyses aandachtige lezing. Waar bijvoorbeeld *Thomassen*, bij het trekken van zijn

conclusies, vooral let op de duur van kabinetsformaties, letten Van den Bergen Visscher op de levensduur van kabinetten. Laatstgenoemden gaan voorbij aan demissionaire intermezzo's en beschouwen, heel blijmoedig, wankelende kabinetten niet als kabinetten die bijna vallen maar als kabinetten die, hoe dan ook, nog voortlopen.

Dit laatste geeft aan dat het bij dit themanummer niet alleen erom gaat het antwoord te vinden op de vraag hoe instabiel politiek Nederland is of wordt, maar ook om de puzzel hoe de vraagstelling zelf het beste geformuleerd en onderzocht kan worden. Tegen de stabiliteit van de Nederlandse politiek wordt nu nogal te zeer aangekeken als tegen de stabiliteit van een Amsterdams *grachtenpandje-in-de-stutpalen*: de een zal zeggen dat het een bouwval is en de ander dat het er al toch maar driehonderd jaar staat. Over één kwalificatie kunnen beiden het eens zijn: het pandje is tenminste labiel.

Zo beschouwd kan de Nederlandse politiek het kenmerk van *politieke labiliteit* met rede(n) worden toegekend.